

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 101 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.27.1>

НООСФЕРНО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ЗНАННЯ, НООСФЕРНОГО МИСЛЕННЯ Й НООПІЗНАННЯ

Володимир Капіца

*Криворізький національний університет,
кафедра філософії і соціальних наук
вул. В. Матусевича, 11, 50027, м. Кривий Ріг, Україна*

У статті розробляються філософсько-методологічні засади представлення ноосфери як ноосферно-епістемологічної реальності, в якій найбільш ефективно здійснюється наукове пізнання на основі ноосферного розуміння світу й ноомислення. Розкривається процес ноосферної епістемологізації наукових знань, їх перетворення на ноознання в ході реалізації інноваційних науково-дослідних програм, з їх орієнтації на конструктивне втілення в ноосферних технологіях і проектних нооінноваціях. Розкрито можливості для створення ноосферної епістемології, на основі якої можлива об'єктивація сущого й технологізація знань у ноосферно-епістемологічній реальності. Уперше запропонував концептуалізацію поглядів на наукову реальність, у котрій здійснюється наукове пізнання й досягається безперервний «зріст знань», Карл Поппер, а конкретні «раціональні конструкції» цього побудував І. Лакатос у відповідних «науково-дослідних програмах». Світоглядний розвиток поняття наукової реальності та її розуміння як ноосферно-епістемологічної реальності наукового знання, ноосферного мислення й ноопізнання відповідало історичним етапам розвитку самої філософії науки, а саме: найвчуждшому реалізму природознавчої онтології (класична наука), науковій реальності релятивного світу (некласична наука), суб'єктованій науковій реальності з її ціннісно-семантичною репрезентацією (постнекласична наука), філософсько-науковій реальності в сучасній науці. За авторською концепцією, це наукова реальність ноонауки в модусі ноосферно-епістемологічної реальності, що має свою ноосферну «наукометричність» і епістемологічну «світоглядно-метричність». Вона має свою ноосферно-вимірну логіку й ноосферометрику на принципах гуманітарного антропоморфізму, на котрих наукова реальність ноонауки онтологізується в ноосферно-епістемологічну реальність гуманізованого знання. Із цим епістемологією ноознання дає змогу отримувати в науково-пізнавальному процесі «онтологічне ноознання», утворити ноосферу наукової реальності, розробити ноосферні програми ноорозуміючої системи знань із налагодженнями їх безперервного зростання, акумуляції, обробки та передачі в інформаційно-ціннісному збагаченому вигляді. Воно постає як семантичне ноознання такої інформаційної «розуміючої системи», що потребує компетенційного суб'єкта-експерта вищої кваліфікації (ноосуб'єкт). На подібних засадах розробляється відповідна епістемологія ноознання, у котрій можна здійснити «епістемологічний перехід» від «обробки інформації» до «обробки знань».

Ключові слова: ноосфера, наукова реальність, ноосферне мислення, ноопізнання, ноосферна реальність, ноосферна епістемологія, епістемологічна реальність ноознання, інноваційні дослідні програми, ноосферні технології, ноотехнологічні практики, проектні нооінновації.

Постановка проблеми зумовлена необхідністю світоглядного представлення ноосфери як теоретичного світорозумового конструкта, котрим можливо оперувати в науково-дослідному відношенні як об'єктом науково-практичного пізнання й на цій основі досягати опредмечення відповідних наукових розробок у ноосферних технологіях. Тому метою дослідження закономірно постає створення відповідного науково-методологічного та прак-

сіологічного підґрунтя для розуміння й визначення ноосферної реальності, у котрій реалізуються можливості ноосферного мислення й ноопізнання на епістемологічних засадах безперервного зростання наукових знань, що можуть бути конструктивно втілені в ноосферні технології. Подібна «реалометричність» наукових знань потребує репрезентації їх зростання вже як суто ноосферного знання вищєрівневих онтологій і вищєї вимірності, де здійснюється безперервний онтогносеологічний та епістемологічний рух опредмеченого й неопредмеченого знання. У такому розумінні представлена наукова новизна дослідження – це концептуальне визначення ноосфери як наукової реальності інноваційного мислення й ноопізнання, що в онтологічній предметності може оперуватися як ноосферно-епістемологічна реальність наукових знань, де здійснюється їх безперервне зростання вже як ноосферних знань і ноотехнологій.

У сучасній філософії науки становлення онтоепістемологічної реальності знання виглядає як знаходження й визначення сущого в пізнавальному процесі ноосферної «суб'єкт-об'єктної активації» онтосущого [1, с. 539]. Воно поки що «знаходиться поза знанням, тобто об'єктивного світу матеріальних подій та ідеальних подій, що вивчаються свідомістю і психікою». Тобто це онтично можливе «знання виду світу поза знання об'єктів віднесення знання» (як «об'єктованого знання» – *ред.*), котре може набути «онтологічного значення», коли допускає «онтологізацію знання» [2, с. 147]. Із цим концептуалізується розвиток поглядів на «наукову реальність» як континуум, у котрому здійснюється наукове пізнання й отримується наукове знання в певній послідовності «зростання знань» без його втрати (К. Поппер). Більш того, відкривається можливість створення «раціональних реконструкцій» цього «зростаючого знання» в науково-дослідних програмах (І. Лакатос). У подібній динаміці, за І. Лакатосом, «науково-дослідницька програма вважається прогресуючою, коли її теоретичне зростання переважає її емпіричне зростання», вона дає змогу з деяким успіхом пророкувати нові факти та «прогресивний зсув проблем». І, навпаки, науково-дослідна програма «регресує», коли «теоретичне зростання відстає від емпіричного зростання, вона дає запізнїлі роз'яснення на здійсненні відкриття» (або відстає від «конкуруючих програм», що є «регресивний зсув проблем» [3, с. 220]. Тому й «наукові реальності» (далі – НР) в аспекті зростання знань і їх раціональної реконструкції можуть буди представлені як «прогресуючі НР», а в науково-епістемологічному відношенні – розвиваються відповідні «еволюційні» наукові реальності, що співвідносні історичним етапам розвитку самої науки, а саме:

1. «Наївний реалізм», що характерний для «класичної науки» періоду її формування в Новий Час. Тому її «почуттєва фізіометрика» цілком предметна й загалом знаходиться на рівні «буденної свідомості» та відповідає «пізнанню здорового глузду», що співвідносне «достовірним показникам» органів почуттів. Головний критерій істинності – це «онтологічне значення буденного знання», основу якого «становлять дані почуттєвого сприйняття», тому «буденному пізнанню властива довірливість органам чуттів» [2, с. 147]. Але подібна «буденна онтологізація» тільки «множить приклади помилкових уявлень наївного реалізму про зовнішній світ», насамперед це наївна концептуальна ідея про «два світи» й «подвоєння світу» на світи «зовнішній» і «внутрішній» об'єктивний і суб'єктивний світи [2, с. 148]. Тому згодом *поняття «об'єктивна реальність» (в класичній науці) замінюється поняттям «наукова реальність» у некласичній науці*, котра почала розвиватися після природознавчої революції середини XIX ст., з чим відбувається становлення науки Новітнього часу. Надалі вона і стає філософією науки в її сучасному розумінні «наукового реалізму».

2. «Наукова реальність» у її власному значенні «реальності науки». У некласичній науці прямо ставиться питання про фізичне й наукове «відношення до реальності».

Це проблема створення достотних «конструктів сучасного природознавства» (теоретичних), а потім на основі теоретико-конструкційних побудов винайдення їх «емпіричної наочності» й технологічної співвідносності з реальністю в аспекті науково-істиннісного знання [4, с. 132]. В.Г. Торосян правильно робить наголос на світоглядному аспекті, стверджуючи, що в неklasичній і постнеklasичній науці «принципове значення має питання про співвідношення світогляду й методології», бо «у своїй грі з природою сучасний дослідник конструє не тільки поняття й моделі, а й сам є об'єкт дослідження» [4, с. 133, 137]. На думку В.В. Будко, «науковий реалізм опирається на достотний стан науки і проголошує безглуздим поняття об'єктивної реальності й правомірним лише поняття «наукової реальності». Н.В. Данієлян зазначає, що поняття наукової реальності належить до «неklasичного типу наукової раціональності», коли враховуються як «зв'язки між знаннями про об'єкт, так і те, що пов'язано з характером засобів та операцій діяльності суб'єкта» [5, с. 150]. А тому «суб'єкт пізнання розглядається вже в безпосередньому зв'язку із засобами пізнавальної діяльності», уже як суттєва «умова об'єктивно-істиннісного опису й пояснення світу» та «експлікації знання». Із цієї причини в неklasичній філософії науки здійснюється певна «суб'єктивація об'єкта», котра вже стає необхідною, а тому поняття «об'єктивна реальність» трансформується в категорію «наукова реальність», яку розробляє сам суб'єкт наукового дослідження. Тому надалі з переходом до «постнеklasичного типу раціональності» «поле рефлексії» суб'єкта в пізнавальній діяльності (та її «суб'єктивація») значно змінює суб'єкт-об'єктне розуміння «наукової реальності». Об'єкт починає співвідноситися «не тільки з особливістю засобів та операцій діяльності, а й із ціннісно-цільовими структурами». Сам «суб'єкт пізнання включається в пізнавальний процес як особливий, інтегрований компонент». А в науковій реальності «об'єкт пізнається» суб'єктом у спектрі всіх «взаємозалежних наук, між якими стерті жорсткі розмежуванні лінії й отримані картини реальності постають як фрагменти цілісної загальнонаукової картини світу» [5, с. 150]. Подібний новий тренд у розвитку науки призводить до 2 основних наслідків:

а) це «прагматична байдужість до онтології» як «до типу проголошеної наукової реальності», котра може бути такою, як її концептуалізував суб'єкт наукового дослідження; тому, з іншого боку, суб'єкт показує свою «орієнтованість не на об'єкт пізнання, а на його заміщення» з «ігноруванням його адекватності (відповідності знання об'єкту поза пізнання») [2, с. 151]; тобто це є «знання без пізнання» або, за нашою концепцією, «ноознання», що є наперед заданим як «сущезнання» в його ноосферному «випереджальному осяганні» та «безперервності суб'єкт-об'єктних сущезв'язків» [1, с. 394];

б) з'єднання «об'єкта й суб'єкта пізнання» в «єдиний пізнавальний цикл»; виходячи із цього, сучасна наука, що має гуманітарну домінуючу в конструкціях «наукової реальності», відповідним чином «перенацілюється» на «людинорозмірні об'єкти» й людські «буттєвісні проблеми» (Н.В. Данієлян); головна з них – «мистецтво управління розвитком ноосфери» в напрямі «оновлення стратегії управління розвитком людства» [5, с. 150–151]; однак для цього треба знати характер операційності ноосфери, закони ноосферного розвитку й ноосферогенезису сущого, виходячи з розроблених автором методологічних та епістемологічних засад ноонауки [1, с. 13, 675]; на цій основі поняття наукової реальності концептуалізується в «суб'єктну наукову реальність», що осягається за принципом суб'єкт-об'єктної єдності буття і мислення.

У сучасній філософії науки «суб'єктна наукова реальність» може бути представлена в «рівнозначних» та «еквівалентних альтернативах пізнання». Це так звані «самодостатні наукові теорії», серед котрих найбільш відома «свідомісна феноменологія» Е. Гуссерля й «екзистенційна феноменологія» М. Хайдеггера, герменевтика знання та його гермене-

втичних інтерпретацій Х. Гадамера, В. Дільтея, Ф. Шлейєрмахера. Але загальні засади науково-суб'єктованої реальності «самодостатніх теорій» за критерієм «плюралізму й рівнозначності альтернатив» можуть бути й іншими, а саме:

1. Ціннісна суб'єктивація наукової реальності і її репрезентація як «аксіологічної наукової реальності», відповідно, «аксіологічної філософії науки»; так у системі «аксіології філософії науки» до існуючої 3-координатної метрики додається 4 «ціннісна координата аксіологічної вимірності». Із цим устанавлюються «ціннісні пріоритети» в буттєіснуванні [6, с. 107–108], а сама філософсько-наукова проблематика «перенацілилася на «буттєцінності» в спектрі людської, соціальної й наукової екзистенції» [6, с. 110–112], а в науці – на ціннісні «когнітивні соціальні структури» й «людинорозмірні об'єкти» (Н.В. Даніелян) [5, с. 151]. Наукові проблеми починають сконцентруватися «в основному колі цінностей, що виконують сенсоутворювальну роль у житті», а саме: «перше коло» – це «цінності-цілі», «друге коло» – це «цінності-засоби», що спрямовують суб'єктів до «ціннісної самореалізації» у своїй «аксіореальності» й призводять до повної «заміни ціннісних установок» буття й культури, розвиваючи «культуру науки» та мислення [7, с. 64, 68].

2. Прагматична суб'єктивізація наукової реальності, або «науковий прагматизм». Він є певною альтернативою «ціннісній концепції» й «аксіологічній науковій реальності», бо практично мова йдеться про пріоритети «істиннісної чи ціннісної компоненти пізнання» (А.А. Нуйкін). Із цим виникає альтернатива «монодомінантності» («теоретичного, поняттєвого, об'єктивного» пізнання без «експлікації наукових цінностей») і «бідомінантності» з відповідною експлікацією наукових цінностей [8, с. 18]. Тобто в ціннісно суб'єктованій науковій реальності фактично здійснюється перехід «від науковчення – до логіки культури» (В.С. Біблер) і наукове пізнання здійснюється за «ціннісною логікою» власної «самодетермінації індивіда» та на основі «світоглядної раціональності» [9, с. 180–181]. Однак при прагматичній суб'єктивізації наукової реальності «світоглядна раціональність» змінюється на «раціональність процедурну», що означає, за Р. Рорті, заміну світоглядної ціннісності на «прагматичну раціональність за словником практики, а не теорії практичної дії й не споглядання», де немає «епістемології чи семантики», а тільки «можна говорити дещо корисне про істину» [10, с. 481]. Такого типу раціональність узагалі може бути «прагматично замінена» на технорациональний «обмін знаннями» (за принципом «технологічного детермінізму»), котрий в організаційно-прагматичному аспекті потає не більше ніж «пошуком способів вбудувати навчання в робочий процес» без самого навчання [11, с. 190]. У сучасній філософії науки формується поняття «прагматична наукова реальність», що, однак, вважається «другорядною», бо має «фіктивний онтологічний зміст наукового знання» (В.В. Будко). За А. Айером, для такої реальності «не важливо, чи мають значення наукових знань елементи суб'єктивного чи об'єктивного світу, одиничні чи універсальні об'єкти, споглядувані чи неспоглядувані властивості» цих об'єктів, бо «всі види онтології рівноцінні» до такої міри, що самі «наукові уявлення про світ» і «наукову реальність позбавлені особливостей і переваг перед позанауковою реальністю». І тому наука не має переваг перед міфологією чи релігією (У. Куайн), бо всі вони не більше ніж «зручні фікції пояснення» та «заміщення реальності» [2, с. 151]. Немає принципового значення, що перед людиною постає – наукова реальність чи міфологічна, релігійна чи всяка інша «прагматична реальність, що тільки «заміщує» дійсний світ.

Виходячи з подібних міркувань, філософсько-наукова думка починає будувати концепції узгоджено-договірної, «конвенційного розуміння наукової реальності» [2, с. 150, 152]. На цій «науково-договірній основі» узгодженого розуміння реальності й формується специфічне реальніше «конвенційне відношення», здійснюється «конвенційна суб'єк-

тивація наукової реальності» та її визначення як «конвенційної наукової реальності». За подібною «науковою конвенцією» мають «перевагу ті реальності чи онтології, котрі ... володіють найбільшими роз'яснювальними й передбачувальними можливостями». Зараз – це найбільш систематизоване знання, бо воно розвивається за принципом «системності наукового знання». Елементи системи й самі системи наукового знання є гносеологічно нерівноцінними, бо одні з них мають перевагу «стосовно конкретно-почуттєвих даних, другі є абстрактно-логічною ідеалізацією, одні стосуються властивостей об'єкта, інші – властивостей засобів пізнання, одні відносяться до спостережницьких, інші – до неспостережних» об'єктів і реальностей тощо [2, с. 151–152]. «Гносеологічним ключем» при «обґрунтуванні переваги» такої «конвенційної реальності» є *системна й об'єктивна обґрунтованість наукового пізнання, що й ідентифікується з «науково-пізнавальною реальністю»*, що здатна продукувати «реальнісне знання» для практичного використання. Подібним чином прагматичний «техноконвенціоналізм» у науковому стосунку породжує таку характеристику наукового знання, як *«пізнавальна наукометричність»*: фізичну, геометричну, ментально-пізнавальну часопросторову, «об'єктометричну» тощо. У нашому контексті – це *«об'єктометричність», «суб'єктометричність» і їх спільна суб'єкт-об'єктна метричність» у єдиній «S-O матриці» ноокоординатної системи. Або «об'єктовимірність» і «суб'єктовимірність» у співвідносній і синтетичній «реалометричній системі «S-O координат»* [1, с. 130–131, 151–152]. При цьому навіть у такій «геометриці» відкривається велике «розмаїття можливостей геометрії» у «визначеності аксіом (особливо, аксіом конгруентності й паралельності)». Так, вони здатні адекватно-метрично зображувати графічно здійснювати «преображення через паралельні переноси, повороти та дзеркальні відображення («конформні відображення» й «ноовідображення – ред.) при «побудові геометричних фігур» (включаючи побудову «морфоконфігураторів» ноомислення – ред.), коли діють принципи «свободи створення геометрії», результатом чого є «угода, конвенція про те, що вважати її загальною визначеною» [2, с. 153–154]. Тобто включаються всі «гносеологічні переваги», що представлені як «гносеометричні зображення» наукового знання в «гносеометричних наукових реальностях» або *реалогнозисах вищої «реалометрики»*. Тому для науки вкрай важлива, за В.С. Стьопіним, «генерація в системі філософського пізнання нових категоріальних моделей світу», бо подібне «допускає варіації філософських ідей і категоріальних смислів». Тоді вони «отримують статус світоглядних засад» і на цих засадах «генерують категоріальні моделі можливих людських світів» [13, с. 186–187]. Із цим «реалометрика» конвенційно-договірної, «технопрагматичної реальності» змінюється й утворюється *«світоглядно-метрична», «світопоняттєва реальність»*, що відповідає базисним «категоріальним моделям» філософії науки та може бути визначена як «філософсько-наукова реальність».

3. *Філософсько-наукова реальність «світоглядно-метричного виміру» й суб'єкт-об'єктного «світOMETричного осягнення»*. З боку «конвенційного прагматизму» та в зіставленні з ним «світоглядно-наукові онтології» привносять «суб'єктивну метрику» в об'єктивний світ. Однак «світоглядність» лише «створює видимість суб'єктивного привнесення метрики», бо «гносеологічно ці зображення підміняють дійсний світ відвертеним, абстрактним світом топологічних відношень» та абстрактною «реальністю топологічних світів» (В.В. Будко). Вони не мають «метричних відносин», котрі є головним «засобом упорядкування й метризації аморфних простору і часу», «відображення об'єктивної реальності» в її «перервності, інтервальності, метричності простору й часу» [2, с. 155–156]. Наша концепція інша, бо вона дає змогу здійснити як окрему «суб'єктометрику», так і з'єднану «суб'єкт-об'єкту світометрику» реальності у фізичній і в більш високій реаль-

нісній вимірності. Це авторська концепція «філософсько-наукової реальності», котра дає можливість адекватно описати та ідентифікувати її й світоглядно, і світорозумово, і світометрично (у «подвоєній системі» координат), у з'єднанні «об'єктометричності» й «суб'єктометричності», представлених у єдиній суб'єкт-об'єктній «S-O координатній вимірності» [1, с. 131–152]. Головна проблема – це надання «новим онтологіям нормам науки» відповідної та збіжної «наукометричності» і «світогляднометричності», відповідної «вимірювальності», «координатності», «гносеометричності» й «онтометричності перетворювальності» в координатах різної «реаловимірності». Це дає змогу здійснити поглиблене наукове пізнання, світоглядно номінувати її в суб'єкт-об'єктному відношенні, ноометрично представити в багатозначущій, полісемантичній і полісеміотичній, «онтобагатовимірній» і полівимірній системі координат в аспекті «нових світоглядних орієнтирів» і в параметрах «нової стратегії» наукових досліджень [13, с. 160, 392, 438]. Усі вони виходять за межі постнекласичної науки та, за нашою концепцією, *спрямовані в «наукову реальність» ноонауки*, а саме:

1) одне з висхідних положень – це «онтологія нового типу раціональності»; в її основу покладені інноваційні «уявлення про цілісний космос, котрий органічно включає людину» (тобто постає як «людинорозмірний космос» – *ред.*); у своєму складі цей «люднокосмос» має «об'єкти дійсності як історично розвинуті людинорозмірні системи, що володіють синергетичними властивостями» [13, с. 440–441];

2) це антропометрична «відкрита раціональність»; вона, на відміну від «закритої раціональності», відзначається «відкритістю, рефлексивною експлікацією ціннісно-смилових структур» («рефлексивно-ціннісна відкритість» – *ред.*), що характеризується «уважним і поважним ставленням до альтернативних картин світу, що виникають в інших культурних і світоглядних традиціях» [13, с. 440–441];

3) у всіх «раціональних побудовах» має діяти «правило конструктивності», що доведене до «принципу конструктивності»; це такі «вимоги конструктивного введення абстрактних об'єктів», під котрими розуміється «необхідність емпіричного обґрунтування теорії» з докладними вказаннями того, «як саме здійснене таке обґрунтування» [13, с. 326]; при цьому треба враховувати «наявність неконструктивних об'єктів», бо тоді наукове пізнання може стати «неконструктивним» і «може призвести до парадоксів у теоретичній системі»;

4) в аспекті «постнекласичного типу раціональності» ця «конструктивність» повинна бути обов'язково пов'язана з «ціннісно-цільовими структурами»; а із цим у сучасну науку вводиться ціннісно-цільовий «антропний принцип» і «некласична нова раціональність» у вигляді «гуманітарного антропоморфізму» [5, с. 112, 118];

5) необхідність «системної організації» науки з причин і в силу «гетерогенності філософських засад» сучасного наукового знання, котре має у своїй основі «принаймні дві взаємопов'язані підсистеми»:

а) по-перше, «онтологічну підсистему», що представлена «сіткою категорій, котрі слугують матрицею розуміння й пізнання досліджуваних об'єктів» (у нашій концепції, це «конструктограма понять»); серед них головні – «розуміння речі, властивості, відношення, процесу, стану, причинності, необхідності, випадковості, простору, часу тощо»;

б) по-друге, «епістемологічну підсистему», що представлена «категоріальними схемами, котрі характеризують пізнавальні процедури та їх результат» (В.С. Стьопін); серед них головні – «розуміння істини, методу, знання, роз'яснення, докази, теорії, факти тощо» [5, с. 188].

На цій основі й розробляється інноваційна «наукова стратегія» розвитку філософії науки. Вона повинна бути представлена в «динаміці наукового знання» та «перебу-

дови дослідницьких стратегій» шляхом «наукових революцій», з одного боку, а з іншого – на підґрунті «універсального еволюціонізму» в оновленні наукової картини світу [5, с. 331, 392]. Отже, у філософсько-науковій реальності на основі філософії антропоцентризму може бути розвинена «космічна філософія» єднання людини й космосу з «ідеєю взаємного полягання раціонального й морального початків». Тобто коли на основі «полягання на моральну силу й силу розуму» з людини знімається дилема «сила без розуму» vs «розум без сили», а сама «сила стає розумною тоді, коли розум стане управляти нею» і здійсниться «оновлення людства» на «гуманістичній моральній основі» [5, с. 435, 239]. Для цього *треба пов'язати «раціональну логіку» та «ірраціональні моральні імперативи» або, навпаки, перевести ірраціональне морально-нерациональне як суб'єктивне в науково-раціональне як об'єктивне*. А разом з'єднати їх у суб'єкт-об'єкту «реалометричність» із наданням науковому пізнанню відповідної ціннісно-сислової семантичності і смислосназначущої семіотичності. В аспекті інформаційно-семантичної теорії це пошук відповідної «ноосферометрики» ноосферного мислення й ноопізнання за інноваційною «ноосферно-вимірною логікою».

Подібним чином і формується менталоспіритуальний зміст епістемології, побудованої на засадах ноонауки та її функціонування як «духовної епістемології» та «епістемології ноознання». Це знання – пізнання *суцього («сущепізнання»)*, що спрямоване на латентне знання (котре вже мається в *суцшому як «сущезнання»*), яке онтологічно вже існує та яке необхідно тільки «гносеологізувати», «онтологізувати» та «номіналізувати» в науковому пізнанні. Ось чому *процес пізнання перетворюється на «пізнання знання» і «знання про пізнання»*. Тоді реалометрично «наукова реальність» постає як континуальна ноосфера інноваційного мислення й пізнання, функціонування знань і «зростання знань». А в аспекті духовної епістемології та епістемології ноознання вони утворюють ноосферу наукової реальності, котру можна представити як «епістемологічну реальність» ноонаукового Універсуму *знань* [12, с. 422, 445]. Це потребує відповідної комунікативної та інформаційно-семантичної компетенції суб'єктів у сфері відповідної «інформаційної епістемології» *пізнавальних процесів і «представлення знань»*, а саме:

1) необхідність розширення «пізнавального ресурсу» науки й подолання його епістемологічного обмеження; подібне досягається на основі створення інформаційних «експертних систем знань» для зростання пізнавальних можливостей творчих суб'єктів і самої інформатики в «базах знань» і «розпізнанні» їх ресурсного контенту [14, с. 276];

2) оволодіння знанням у його «розуміючому знаковому вираженні», представленого в семантико-семіотичному розумінні; подібне здійснюється на підґрунті «логічної семантики», «вимог конструктивності», володіння «методами встановлення смислу» тощо [14, с. 251–252];

3) оволодіння науковим знанням через «епістемологічне навчання» на основі зростання знань; а саме з використанням:

– «асоціативних моделей навчання» й «установлення асоціативних зв'язків у нейроподібних мережах» мозку;

– застосування «лабіринтної моделі», заснованої «на ідеї когнітивної психології», що стосується «евристичного пошуку в лабіринті можливих альтернатив» та оцінюванні «руху по лабіринту на основі локальних критеріїв»;

– навчання за «формальними моделями», що належать до математичних задач класу «оптимізаційних проблем пошуку опису»;

– вирішення «індивідуальних оптимізаційних задач» пізнавальним суб'єктом;

4) «навчання знання» як операторне (операційне) «оволодіння знаннями»; подібне потребує особливої «інформаційно-комунікативної компетентності» суб'єкта-оператора,

а саме «розвиток інформаційної особистості» за багатьма «інваєроменталістськими складниками» (самого «інформаційного середовища» як інфосфери), що є конкретною вимогою оволодіння знанням через «виділення об'єктів знання» для його «епістемологічного оволодіння» [15, с. 19];

5) оволодіння знаннями, що представлене семіотичними «абстракціями високого рівня» й потребує високорівневої свідомості (інформаційної й духовної свідомості); це необхідна умова для «представлення та обробки знання» в системі «проблемно-орієнтованих мов», а саме «інформаційних дискурсів» і «семантичних мов» [15, с. 259, 267];

6) перехід від «обробки інформації» (це переважно технічно-формальні процедури) до набагато складної «обробки знань» за семантично-змістовими процедурами, на основі чого здійснюється перехід від «обміну інформацією» до «обміну знань» із невеликою «інформаційною ентропією» та понадвеликим нагромадженням (аккумуляцією) знання [16, с. 224]; за своїм змістом це є перехід від «експертних систем» із домінуванням «інформаційно-технологічних компонентів» і «технічних значень» до «розумних програм» із «представленням знання в «семантичних мережах» і суміщення знань у цій задачі на основі різних філософських методологій [16, с. 232, 244].

Подібний «епістемологічний перехід» від «обробки інформації» до «обробки знань» у їх якісно-семантичному епістемологічно-експертному значенні дає змогу надалі перейти від «обміну інформацією» до «обміну – прирощення знань» в епістемологічних експертних системах» при їх оперуванні «компетенційним експертом», а потім до «розуміючих програм» і «розуміючих експертних систем» із їх оперуванням «епістемологічним суб'єктом». Усі ці операційні переходи можна представити на відповідних «епістемологічних конструкторах» [12, с. 530–539]. За нашою концепцією, це відповідні «суб'єкт-компетенційні розуміючі системи», що створені на основі «семантико-розуміючих програм» і «семантико-семіотичних мереж», які розроблені за відповідною філософсько-науковою «дискурсивно-роз'яснювальною методологією». Епістемологічні тензори «пошуку-розпізнавання» та «вибору-оцінювання» обраних рішень можуть бути інтегровані в єдину інформаційно-семантичну «розуміючу програму». Для неї повинна бути розроблена відповідна епістемологічна філософсько-наукова методологія та її релевантна «епістемологічна стратегія» побудови розуміючої програми в певних інформаційно-семантичних патернах (ІСП) і когнітивних конфігураторах» (КК). У такому «епістемологічному дискурсі» повинні діяти певні «епістемологічні механізми», що можуть перевищувати звичні інтелектуальні здібності «епістемологічного суб'єкта» й «компетенційного експерта». Наприклад, за В.П. Широчиним, тут необхідний розвиток «інтуїтивних здібностей передбачення» для експертування й контролю знань, розвитку нейроінтелекту експертів і їхніх «метапсихологічних» здібностей, здатних оволодівати «методиками скануючого (глобального) контролю» й оцінювання знань на достовірність. Це експертування стосується як наявних знань, так і знань у «майбутніх оцінках» («майбутніх знань» – *ред.*) за відповідними майбутніми (футурологічним) «навчальними та экзаменуємими системами» [17, с. 68].

Вищий рівень – це ноосферні програми ноорозуміючої системи. У ній «епістемологічний суб'єкт-експерт» здійснює епістемологічну репрезентацію знань, котрі виявляє, розпізнає та використовує як «ноознання», що знаходиться в нерозривному й «безперервному зв'язку» на всіх онтологічних рівнях і вимірах. Разом вони утворюють «епістемологічний ноореалогнозис», що є «нооепістемологічна даність» для метаконструювання всіх можливих світів. Саме в цей період розвитку Новітньої філософії науки формується особливий рід «філософсько-методологічного знання» [18, с. 110]. Це особливий рід або епістемологічний «клас знання», який виникає в процесі «епістемологізації» онтологічної

реальності й формування «епістемологічної реальності» в системі філософії науки та ноо-науки. Подібна епістемологічна реальність» філософсько-методологічного знання виникає не зразу, а через певну послідовність «епістемологічних актів» («Е-актів») філософської «онтологізації знання», а саме:

1-й «Е-акт»: епістемологічне представлення сущеданого як «об'єктосущого», «сущих об'єктів» та «об'єктного світу», що *мислить і пізнає в процесі «об'єктивації сущого» через його «суб'єктивацію» як «світу об'єктів»,* виділяє й «буттетворить об'єкти» й самомислить себе в «об'єктосущому світі»; це такий «світ об'єктів», у котрому «можна суще репрезентувати як деяке окреме й конкретне знання в предметності та обмеженості об'єкта» [19, с. 31].

2-й «Е-акт»: епістемологічна репрезентація «*духовного світу*» вищих сил і знань; вони як наявні в «об'єктному світі», так і далеко виходять за його межі у вище та причинно «з'єднуюче», «каузальне духовносущо», з якого виникає «духоментальний світ».

3-й «Е-акт»: виявлення онтологічного «*світу знання*»; у древньому знанні це здійснюється, наприклад, у ведах і «ведантичному знанні» вищого «ведантичного світу»; у цьому «знаньєвому світі» безпосередньо представлене все знання в його вичерпності про існуюче суще та його духовні сутності, що здатні до «розгортання» в духовно-вітальних процесах актичного існування в реальності (первинна актореальність і її деривати); у такому «ведантичному світі» можна знайти «знання про вже існуючі сутності ... у їх з'єднанні» [19, с. 31], а тому в подібному *світі знання виявляється «топос знання й сутність знання».*

4-й «Е-акт»: епістемологічне формування *філософського світу»,* у котрому як у «філософсько-науковій реальності» суб'єкт-об'єктно існуючої ноосфери можна безпосередньо генерувати знання й ноознання, що представлене в пізнавально-методологічному та епістемологічному відношенні як «світореальнісна істина»; вона постає як філософсько-методологічне знання й результат «філософської рефлексії» («саморефлексивної філософії» – *ред.*); на цій основі здійснюється «синтез знань про природу (природознавчих) і про дух (соціогуманітарних)», що дає змогу відкривати все нові «можливості осмислення дійсності з різних світоглядних позицій» [18, с. 110, 112, 116].

5-й «Е-акт»: виявлення основних «світоглядних і світорозумових реальностей», що репрезентують себе за різними векторами їх «онтоутворення»; а в нашому контексті – у напрямі ноосферного формотворення «*епістемологічної реальності» ноознання* їх онтологізацією в найбільш досконалих формах нообуття [20, с. 232–234]; а в науці – це ноосферно-епістемологічна реальність знання й пізнання.

На цих підставах можна зробити висновок, що на основі розроблених філософсько-методологічних засад ноонауки можна досягти такого рівня пізнавальних онтологій, коли «епістемологізація» наукових знань у ноосферно-епістемологічній реальності дасть змогу здійснити конструювання та розширене продукування ноотехнологій у їх креативно-інноваційному спрямуванні. Але для цього необхідне розроблення відповідної ноосферної епістемології та інноваційної методології науково-дослідних програм, на основі яких ноосферне знання предметно реалізується в інноваційних праксисах із ноосферних технологій.

Список використаної літератури

1. Капіца В.Ф. Філософія науки як ноосфера інноваційного мислення і ноо-пізнання. Кривий Ріг : Видав. центр, 2018. Книга 2. 797 с.
2. Будко В.В. Філософія науки. Харьков : Консум, 2005. 268 с.
3. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции. Структура и развитие науки. Москва : Прогресс, 1978.
4. Торосян В.Г. История и философия науки. Москва : ВЛАДОС, 2012. 368 с.
5. Даниелян Н.В. Философские основания научной рациональности. Москва : Москов. гос. институт электронной техники (технический ун-т), 2002. 174 с.
6. Цофнас А.Ю. Печаль Фукуямы в пространстве аксиологических координат. *Вопросы философии*. 2005. № 11.
7. Молчанов Н.І. Проблеми трансформації ціннісних орієнтацій у сучасному суспільстві. *Актуальні філософські і культурологічні проблеми сучасності*. Київ : Центр практ. філос., 2000.
8. Нуйкин А.А. Истинностная и ценностная компоненты познания. *Вопросы философии*. 1988. № 5.
9. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры. Москва : ИПЛ, 1991.
10. Рорти Р. Прагматизм. Релятивизм и иррационализм. *Хрестоматия по истории философии. Западная философия*. Москва : ВЛАДОС, 1997. 527 с.
11. Букович У., Уильямс Р. Управление знаниями. Москва : ИНФРА, 2002. 504 с.
12. Капіца В.Ф. Філософія науки: інноваційна методологія та епістемологія ноосферного зросту знань. Кривий Ріг : Видав. центр, 2018. Книга 3. 731 с.
13. Степин В.С. Теоретическое знание. Москва : Наука, 1999. 502 с.
14. Шемакин Ю.И., Романов А.А. Компьютерная семантика. Москва : Научно-образ. центр «Школа Китайгородской», 1995. 331 с.
15. Гагарин А.В. Информационно-коммуникационная компетентность личности. Москва : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. 124 с.
16. Майнцер К. Сложносистемное мышление. Москва : Книж. дом «ЛИБРИСКОН», 2009. 464 с.
17. Широкин В.П. Архитектоника мышления и нейроинтелект. Киев : ЮНИОР, 2004. 560 с.
18. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Постнеклассическое естественно-научное образование: концептуальные и философские основания. Москва : КомКнига, 2010. 202 с.
19. Історія філософії / за ред. В.І. Ярошовця. Київ : Парапан, 2002. 774 с.
20. Капіца В.Ф. Філософія і методологія ноо-науки: дослідні програми з нооферних технологій та їх НТ-практики в проектних ноо-інноваціях. Кривий Ріг: Видав.центр, 2019. Книга 4. 939 с.

**NOOSPHERIC-EPISTEMOLOGICAL REALITY OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE,
NOOSPHERIC THINKING AND NOO-KNOWLEDGE****Volodymyr Kapitsa***Kyvy Rih National University,
Department of Philosophy and Social Sciences
V. Matusevich str., 11, 50027, Kryvyi Rih, Ukraine*

The philosophical and methodological foundations of representing the noosphere as a noosphere-epistemological reality are developed, in which the scientific knowledge is most effectively carried out on the basis of the noospheric understanding of the world and noo-thinking. The process of noospheric epistemologization of scientific knowledge, their transformation into noo-knowledge in the course of implementation of innovative research programs, with their orientation to constructive embodiment in noospheric technologies and design noo-innovations is revealed. Opportunities for the creation of noospheric epistemology have been opened, on the basis of which the objectification of the being and the technologicalisation of knowledge in the noosphere-epistemological reality are possible. For the first time, he proposed the conceptualization of views on scientific reality, in which scientific knowledge is achieved and the continuous “growth of knowledge” of Karl Popper is achieved, and specific “rational constructions” were built by I. Lakatos in the corresponding “research programs”. The worldview development of the concept of scientific reality and its understanding as a noospheric-epistemological reality of scientific knowledge, noospheric thinking and noo-cognition corresponded to the historical stages of the development of the philosophy of science. Namely: naive realism of natural ontology (classical science), scientific reality of the relational world (non-classical science), subjected scientific reality with its value-semantic representation (post-non-classical science), philosophical-scientific reality in modern science. According to the author's concept, it is the scientific reality of noo-science in the mode of noospheric-epistemological reality, which has its noospheric “scientometricity” and epistemological “worldview-metricity”. It has its noospheric-dimensional logic and noospherometry on the principles of humanitarian anthropomorphism, on which the scientific reality of noo-science is ontologized into the noospheric-epistemological reality of humanized knowledge. With this epistemology noo-knowledge allows to receive in the scientific and cognitive process of “ontological noo-knowledge”, to create the noosphere of scientific reality, to develop noospheric programs of the noo-understanding system of knowledge with the adjustments of their continuous growth, accumulation, processing and transfer in the information-rich form. It presents as a semantic no-knowledge of such an information “understanding system” that requires a competent subject-expert of higher qualification (no-subject). A similar epistemology of no-knowledge is developed on such bases, in which it is possible to make an “epistemological transition” from “processing of information” to “processing of knowledge”.

Key words: noosphere, scientific reality, noospheric thinking, noo-cognition, noospheric reality, noospheric epistemology, epistemological reality of noo-knowledge, innovative research programs, noospheric technologies, noo-technological praxis, design noo-innovations.